

ARZ-YÖNLÜ İKTİSAT TEORİSİNİN ÖĞRETİSİ: HALDUN-LAFFER ETKİSİ

Coşkun Can AKTAN*

I. GİRİŞ

1970'li yılların sonlarına doğru Talep-Yönlü İktisadın (Demand-Side Economics) karşılaştığı sorunlara çözüm olarak, vergi indirimleri politikasını öneren Amerikalı iktisatçı Profesör Arthur Laffer, vergi indirimleri sonucunda toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştu. Laffer'in görüşleri, ABD'nde özellikle Wall Street Journal'ın editörü Jude Wanniski'nun katkılarıyla kamuoyuna aktarıldı. Bu görüşler, kısa sürede akademik çevrelerde de ilgi gördü ve özellikle P.C. Roberts, N. Ture, M. Evans, A. Reynolds, B. Bartlett ve diğer bazı iktisatçılar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelemeye konuldu. Laffer'in vergi indirimleri ile toplam piyasa üretimi ve vergi gelirleri arasında kurmuş olduğu geometrik ilişki, akademik çevrelerde yapılan çalışmalarla "Laffer Eğrisi" şeklinde popülarite kazandı. Laffer, görüşleri ile Talep-yönlü iktisat politikasını, (Keynezyen İktisat Politikasını) eleştirmiş, bunun yerine "Her Arz Kendi Talebini Yararır" şeklinde formüle edilen Say Kanununu tekrar gündeme getirmeye çalışmıştır. Laffer'e göre çağdaş iktisadi sorunların temelinde, üretimin talebe cevap verememesi yatmaktadır. Laffer, üretimi teşvik edecek en önemli iktisat politikasının ise "vergi indirimleri politikası" olduğunu savunmuştur. Laffer'in bu görüşleri, daha sonraları diğer bazı iktisatçıların katkıları sonucu, iktisat literatürüne "Arz-Yönlü İktisat" (Supply-Side Economics) ya da "Arz Yönlü Vergi Politikası" (Supply-Side Tax Policy) olarak yerleşti.

* Yard. Doç. Dr.; DEÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Öğretim Üyesi

Bu çalışmanın amacı, talep-yönlü iktisat teorisine alternatif bir iktisadi düşünce olarak 1980'li yıllarda önem kazanan Arz-Yönlü İktisat Teorisini genel hatlarıyla incelemektir. Bu çalışmada arz-yönlü iktisadın temel öğretisi olan Haldun-Laffer etkisinin sadece teorik analizi yapılacaktır. (Amprık ve tarihsel bulgular için bkz: Aktan, 1989).

II. ARZ-YÖNLÜ İKTİSAT TEORİSİ

A. Tanım

Arthur Laffer arz-yönlü iktisadi şu şekilde tanımlamaktadır. "Arz-yönlü iktisat, klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir." (Analyzing Supply-Side Economics: A Symposium", Halistones, 1982; 69). Diğer bir iktisatçı Bruce Bartlett ise yaptığı tanımlama ile Arthur Laffer'in görüşlerini paylaşmaktadır. "Birçok yönden, arz-yönlü iktisat, klasik iktisadın yeniden keşfedilmesinden başka bir şey değildir." (Bartlett, 1981; 1).

Arz-yönlü iktisadın ekonometrik analizini yapan Michael Evans daha bilimsel bir yaklaşımla; "Ekonominin prodüktif kapasitesini etkileyen faktörleri inceleyen bir iktisat dalı..." şeklinde bir tanım vermektedir (Evans, 1983; 19-20). Evans dengeli bir arz-yönlü iktisat politikasının başlıca şu iktisat politikalarını içerdiğini belirtmektedir (Evans, 1983; 20):

- Şahsi ve kurumlar gelir vergilerinde indirim,
- Vergi indirimlerine paralel olarak kamu harcamalarının indirilmesi,
- Yasal-kurumsal serbestleşme politikası.

Evans'a göre bu politikaları içerecek bir arz-yönlü program; yüksek prodüktivite ve ekonomik büyüme ile düşük enflasyonu sağlayacaktır. Evans'a göre, arz-yönlü iktisadın temelini "vergi indirimleri" oluşturmaktadır.

Son olarak, diğer bir tanınmış bir arz-yönlü iktisatçının tanımını aktaralım; P.C. Roberts'e göre arz-yönlü iktisat "teşvikler ve görelî fiyatlar üzerindeki maliye politikası etkilerini inceleyen bir iktisat okuludur (Roberts, 1984; 314)".

Bu açıklamalar çerçevesinde şu tanımı yapmak mümkündür. Arz-yönlü iktisat, özellikle vergi indirimleri yoluyla üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceğini ve bu suretle ekonomik büyümenin, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunan bir iktisadi düşüncedir. Esasen bu tanıma dayalı olarak arz-yönlü vergi politikasının temel ilkelerini de özetlemek mümkündür.

B. Temel İlkeleri

Arz-yönlü iktisadın temel ilkelerini şu şekilde özetleyebiliriz;

1. Marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler ekonomik birimlerin karar ve faaliyetlerini pozitif veya negatif olarak başlıca üç şekilde değiştirir (Keleher, 1982; 111).

- Boş durmaya karşı çalışmanın görelî fiyatını,
- Cari tüketim yerine, gelecekte tüketimde bulunmanın görelî fiyatını,
- Piyasa ekonomisi içerisinde faaliyette bulunma yerine, yeraltı ekonomisinde faaliyette bulunmanın görelî fiyatını.

Arz-yönlü iktisatçılar, marjinal vergi oranlarının indirilmesi (artırılması) halinde bunun görelî fiyatları pozitif (negatif) yönde etkileyeceğini kabul etmektedirler. Onlara göre, örneğin, marjinal vergi indirimi, bireylerin tüketim yerine tasarrufa yönelmelerine, boş durma yerine çalışmayı tercih etmelerine neden olacaktır.

2. Arz-Yönlü İktisat, "ekonomik büyüme" ve "ekonomik etkinlik" olarak bilinen iki önemli iktisat politikası amacına ağırlık vermektedir. Arz-yönlü vergi politikasını savunanlar vergi indirimlerinin uzun-dönemde vergi gelirlerini ve toplam piyasa üretimini artıracığını kabul etmektedirler. Bu iktisatçılara göre, "Ekonomik istikrar ve adil gelir dağılımı" gibi iktisat politikası amaçları kısa dönemde çözüme kavuşturulamayacak politikalarlardır. Diğer bir deyişle, bu politikaları gerçekleştirmek için öncelikle, ekonomide etkinlik ve yüksek büyümeyi sağlayacak politikaları yürürlüğe koymak gereklidir.

3. Arz-yönlü iktisadın diğer bir temel ilkesi ise vergi oranları ile vergi gelirleri ve toplam piyasa üretimi arasında kurmuş olduğu ilişkidir. Bu ilkeye göre, vergi oranlarının indirilmesi, sanıldığı gibi vergi gelirlerini azaltmayacak aksine artıracaktır. Çünkü, vergi oranlarının indirilmesi görelî fiyatları pozitif şekilde etkileyecek ve bu etki toplam piyasa üretiminin, yani GSYİH'nin artması şeklinde sonuçlanacaktır. Arz-yönlü iktisat teorisinin temel felsefesini oluşturan bu ilişkiyi ileride ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz. Daha önce, arz-yönlü iktisadın tarihsel kökenleri üzerinde durmaya çalışalım.

C. Tarihsel Kökenleri

Arz-yönlü iktisat, daha önce de belirtildiği gibi, talep-yönlü iktisada bir tepki olarak doğmuştur. Talep-yönlü iktisadın aksine, arz-yönlü iktisat, bütün iktisadi sorunların arz-kaynaklı olduğunu kabul eder. Arz-yönlü iktisat teorisini savunanlara göre, iktisadi sorunların temeli KEYnezyenlerin ifade ettiği şekilde "efektif talep" yetersizliği değil, üretimin talebe oranla yetersiz olmasıdır. Arz-yönlü iktisat teorisini savunanlar bu görüşleri ile esasen Say Kanunu'nu kabul

etmektedirler. Klasik iktisadın "Arz Kendi Talebini Yarattır" şeklinde formüle edilen bu görüşü temelde arz-yönlü iktisadın çıkış yeri olarak kabul edilebilir.

Jean Babtiste Say, 1803 yılında "Treatise on Political Economy" adlı eserinde "Piyasalar Kanunu" (the Law of Markets) nu şu şekilde açıklamıştır:

"Her üretici kendi tüketimini aşacak ölçüde belirli bir maldan bir miktar üretir. Çiftçi, kendisi ve ailesi için gerekli olandan daha fazla mahsul toplar, şapkacı, kendi kullanımı için gerekli olandan daha fazla şapka yapar; toptancı kendi tüketiminden daha fazla miktarda şekeri elde bulundurur. Bunların her biri, rahat bir şekilde yaşam için (kendi ürettikleri mallar dışındaki) diğer birçok mallara gereksinim duyarlar. Üretilen malların başkalarının ürettikleri mallar ile mübadele edilmesi piyasaları oluşturur" (Cowen, 1982; 165).

Say'ın açıklamalarında talebin esas kaynağının üretim olduğu vurgulanmaktadır. Say'e göre;

Aşırı tüketim ticaret için yararlı değildir; asıl güçlük tüketim isteğini teşvik etmekte değil, üretim araçlarını sağlamakta yatmaktadır; ... İyi Devletin amacı üretimi teşvik etmekte, kötü devletin amacı ise tüketimi teşvik etmekte yatmaktadır. (Cowen, 1982; 167).

Say'ın bu temele görüşleri daha sonraları, özellikle James Mill tarafından daha net bir şekilde ortaya konulmuştur. Mill, 1808 yılında yayınladığı eserinde Say Kanunu'nu şu şekilde ifade etmiştir;

"Her ülke kesinlikle ürettiği bütün malları tüketecektir... Bir ülkede hiç bir şekilde aşırı bir sermaye veya mallar stok edilmez; Sermaye, üretim için bir olanak yaratır. Bir ülkedeki talep, tamamen o ülkenin satın alma gücüdür. Ülkenin satın alma gücü nedir? Şüphesiz ülkenin yıllık üretimidir.

.....

Tüketim, esasen üretimin bir etkisidir; Üretim, tüketimin bir etkisi değildir... Bir ülkenin gerçek zenginliği o ülkenin yıllık üretim gücüdür. Bir ülkenin zengin veya fakirliği o ülkenin ürettiği malların miktarına bağlıdır (Cowen, 1982; 135).

İşte, 1980'li yılların başlarında Arthur Laffer ve diğer bazı iktisatçılar tarafından açıklanan ve "Arz-Yönlü İktisat" olarak populerite kazanan teori esasen Say Kanununun yeniden gündeme getirilmesidir. Arz-yönlü iktisatçılar, 1970'li yıllardaki iktisadi sorunlarını esasen toplam arz yerine toplam talebe ağırlık veren talep-yönlü iktisat politikasından kaynaklandığını savunmaktadırlar (Bkz: Aktan, 1991). Bu iktisatçılar, sorunu bu şekilde

belirledikten sonra çözümünü de üretimi teşvik edecek politikalarda aramaktadırlar. Onlara göre, üretimi teşvik edecek en önemli araç vergi indirimleridir. Önemle belirtmek gerekir ki, Laffer'in vergi oranları ve vergi gelirleri arasında kurmuş olduğu teorik ilişki ve yaptığı geometrik yorum başlangıçta pek çok iktisatçı tarafından yeni ve orijinal bir görüş olarak kabul edilmiştir. Ancak daha sonraları akademik çevrelerde yapılan çalışmalarla Laffer'in açıkladığı görüşlerin daha önceki yüzyıllarda başka iktisatçı ve filozoflar tarafından ifade edildiği açıklığa kavuşmuştur. Örneğin Amerikalı İktisatçı Alan Blinder, yayınladığı çalışmasında Laffer'in açıkladığı görüşlerin daha önce 1844 yılında J. Dupuit tarafından ifade edilmiş olduğunu dolayısıyla, Laffer Eğrisi olarak populerite kazanan eğriyi "Dupuit Eğrisi" olarak adlandırmanın daha doğru olacağını belirtmiştir (Blinder, 1981; 83). Bir başka iktisatçı Don Fullerton da vergi indirimleri ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin Dupuit yanısıra Adam Smith tarafından da ifade edildiğini, bu nedenle çizilen eğriyi "Smith-Dupuit Eğrisi" olarak adlandırmanın doğru olacağını ifade etmiştir (Fullerton, 1982; 5).

Önemle belirtmek gerekir ki A. Laffer tarafından açıklanan ve "Laffer Etkisi" olarak populerite kazanan hipotez ilk olarak 14. yüzyılda filozof İbni Haldun tarafından açıklanmıştır. İbni Haldun 1371'de ünlü Mukaddime'sinde şunları yazmıştır:

"Toplumun (hanedanın) oluşumunun başlangıcında vergiler, küçük matrahlar karşılığında yüksek vergi hasılatı sağlar. Toplumun (hanedanın) genişlemesi ile birlikte, vergiler büyük matrahlara karşılık düşük vergi hasılatı sağlar." (Khalidun, 1981; 230)

İbni Haldun, aynı eserinde devamla şunları yazmaktadır:

"Vergi konuları üzerine düşük vergiler yüklendiğinde, bu (yükümlülerin) çalışma ve bir şeyler yapma arzularını geliştirir. Düşük vergiler vergi yükümlülerini tatmin edeceği için, kültürel teşebbüs büyür ve artar. Öte yandan, kültürel teşebbüsün büyümesi ile birlikte, yükümlülere tahdedilen vergi matrahı genişler. Netice olarak, kişisel matrahların toplamı ile vergi geliri artmış olur." (Khalidun, 1981; 231)

18 ve 19. yüzyıllarda bazı iktisatçı ve filozoflar da, İbni Haldun'un düşüncelerine benzer görüşleri ileri sürmüşlerdir. Örneğin, 18. yüzyılda filozof David Hume şunları yazmıştır:

"Ağır vergiler... endüstriyi tahrip eder; Ağır vergiler, işçilerin ücret artış talep etmelerine neden olarak (sonuçta) bütün malların fiyatlarını artırır" (Hume, 1955; IXXXII).

Aynı yüzyılda, Adam Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eserinde David Hume'un görüşlerini değişik şekilde ifade etmiştir:

"Yüksek vergiler, bazan vergiye tabi malların tüketimini azaltmak ve bazan vergi kaçakçılığını teşvik etmek suretiyle, düşük vergilerden sağlanacak hasılatın daha düşük bir hasılat sağlar. Gelirin azalması, tüketime azalmasının bir sonucu olarak çıkmışsa, çözüm yollarından birisi vergi oranlarını indirmektedir." (Smith, 1976; 414)

Adam Smith'i takiben, diğer klasik iktisatçılar da düşük vergi oranlarının, yüksek vergi hasılatı sağlayacağını ve ekonomik büyümeyi teşvik edeceğini ifade etmişlerdir.

J.R. McCulloch, yukarıdakilere benzer görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir;

"...(V)ergilerin indirilmesi, vergi gelirlerinin artması sonucunu doğurur... (V)ergilerin artırılması, gelirin azalması sonucunu doğurur." (McCulloch, 1975; 341)"

1831'de Henry Parnell düşük vergilerin önemini şu şekilde vurgulamıştır;

"Aşırı yüksek vergilerin sonucunda vergi geliri azalır ve vergi kaçakçılığı teşvik edilir..." (Keleher ve Orzechowski, 1982; 140).

Son olarak, Julius Dupuit'in görüşlerini kısaca aktaralım. Dupuit, 1844 yılında şunları yazmıştır:

"Eğer bir vergi, sıfırdan başlayarak engelleyici olabileceği bir noktaya kadar artırılırsa, başlangıçta hasılatı artarak bir maksimuma ulaşır ve bir noktada tekrar sıfır olur." (Dupuit, 1969; 278)

Anlaşıldığı üzere, 1970'li yılların sonlarına doğru A. Laffer tarafından gündeme getirilen bu görüş, daha önceki yüzyıllarda pek çok filozof ve iktisatçı tarafından açıklanmıştır. Literatüre "Laffer Etkisi" olarak giren bu görüşü, biz bu çalışmada "HALDUN-LAFFER ETKİSİ" olarak adlandırmayı yeğliyoruz.

III. HALDUN-LAFFER ETKİSİ

A. Hipotez

Haldun-Laffer etkisi kısaca şu görüşü açıklamaktadır; Marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler görece fiyatları pozitif (negatif) olarak etkiler ve

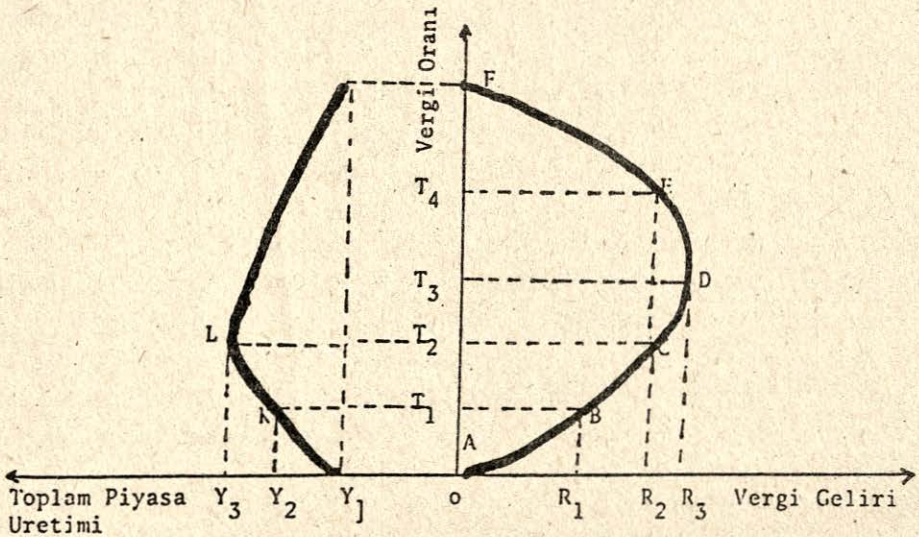
netice olarak toplam piyasa üretimi ve toplam vergi geliri artar (azalır). Önemle belirtelim ki, arz-yönlü vergi politikasını savunan iktisatçılar, özellikle marjinal vergi oranları üzerinde durmaktadırlar. Bilindiği üzere ortalama vergi oranı, ödenmesi gereken vergi ile gelir arasındaki ilişkiyi gösterir. Ödenmesi gereken vergiyi (T) geliri (Y) ile gösterirsek ortalama vergi oranını (e) şu şekilde formüle edilebilir.

$$e = \frac{T}{Y}$$

Marjinal vergi oranı ise ödenen vergideki artış ile gelirdeki artış miktarı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu durumda marjinal vergi oranını (m) da şu şekilde formüle edebiliriz:

$$m = \frac{dT}{dY}$$

Yukarıda kısaca özetlenen Haldun-Laffer etkisini (HL Etkisi) Şekil: 1 yardımıyla açıklamaya çalışalım.

Şekil: 1

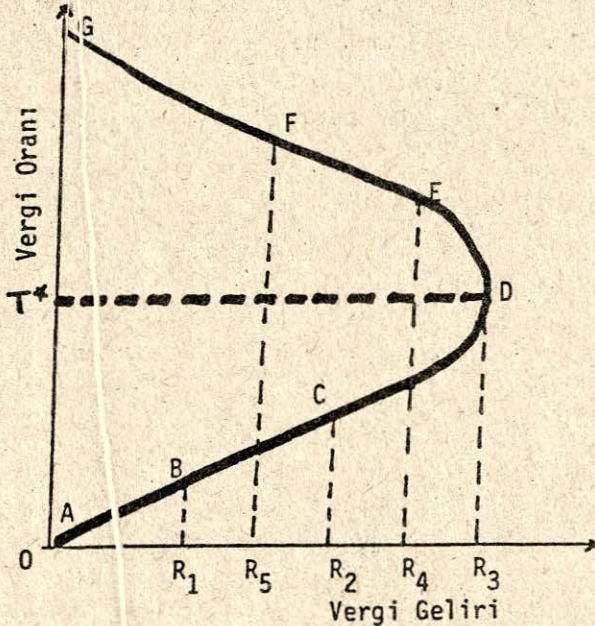
Vergi Oranları ile Toplam Piyasa Üretimi ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki

Şekil'de sağ taraf vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi, sol taraf ise vergi oranları ile toplam piyasa üretimi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Önce şeklin sol tarafını incelemeye çalışalım. Hiç verginin bulunmadığı varsayımı altında toplam piyasa üretimi Y_1 düzeyindedir. Vergi oranlarının sıfırdan başlamak suretiyle bir miktar artırılması toplam piyasa üretimini artırır. Bunun nedeni şudur; Devletin bir miktar vergi geliri toplaması, bir miktar kamusal mal arzemesi demektir. Örneğin, devletin topladığı vergi gelirlerini savunma, adalet gibi tam kamusal mallar yanısıra bir kısmını da eğitim ve sağlık gibi yarı kamusal mallara harcadığını düşünelim. Devletin bir miktar kamusal mal üretmesi, başlangıçta özel sektör ekonomik faaliyetleri üzerinde olumlu etki gösterir ve netice olarak ekonomide toplam GSYİH miktarı genişler. Vergi oranlarının artırılması bir noktaya kadar bu etkiyi gösterir. Belirli bir noktadan sonra (L), toplam piyasa üretimi azalır. Bunun nedeni, yüksek vergi oranlarının görece fiyatlar üzerindeki olumsuz etkisidir. Şeklin sağ tarafına dönelim; vergi oranları ile toplam piyasa üretimi arasındaki ilişkilerin bir benzerini vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkide görebilmekteyiz. Vergi oranının sıfır olduğu durumda vergi geliri de sıfırdır. Vergi oranının biraz artırılması, - örneğin B noktasına kadar - halinde vergi geliri de artacaktır. Vergi oranlarının D noktasına kadar artırılması halinde, aynı sonuç elde edilebilecektir. D noktasından sonra vergi oranlarının artırılması vergi gelirleri üzerinde olumsuz bir etki doğuracaktır. D noktasını "maksimum vergi geliri noktası" olarak tanımlamak mümkündür. Önemle belirtelim ki, T_3 'ün ötesinde bir vergi indirimi, ancak vergi gelirinin artması sonucunu doğurur. Örneğin, vergi oranının T_4 'den T_3 noktasına indirilmesi halinde vergi geliri de R_2 'den R_3 'e doğru yükselir. Şekilden anlaşıldığı üzere toplam piyasa üretiminde vergi gelirlerinden önce bir maksimuma ulaşılmaktadır. Bunun nedeni şudur; devletin bir miktar vergi geliri toplaması ekonomiye bir miktar kamusal mal arzemesi anlamına gelir. Başlangıçta bu düşük vergi oranları ekonomik birimlerin faaliyetleri üzerinde pozitif etkide bulunur. Böylece toplam piyasa üretiminde maksimuma düşük bir vergi oranına ulaşılır. Şimdi, HL hipotezinin varsayımlarını, daha doğru bir ifadeyle belirsizliklerini incelemeye çalışalım.

B. HL Hipotezinin Belirsizlikleri

P. Miller ve A. Struthers adında iki iktisatçı 1979 yılında yayınladıkları makalede HL etkisinin önemli ölçüde belirsizlikler içeren bir varsayımdan ibaret olduğunu belirterek şu görüşleri ileri sürmüşlerdir. "Vergi oranlarında

bir indirimin vergi gelirlerini artıracığı ümidi "Laffer Etkisi"dir. Fakat, bu olsa olsa zayıf bir beklentidir. Bu görüş, kişilerin vergi sonrası gelirleri yükseldiğinde öncekinden önemli ölçüde fazla yatırım yapacakları varsayımına dayalıdır¹. Preston ve Miller'e göre Haldun-Laffer Etkisi, oldukça belirsiz ve gerçekleşmesi pek mümkün görünmeyen iki koşula bağlı bulunmaktadır. İlk olarak, vergi oranı, Şekil-3 e görüldüğü üzere maksimum vergi geliri noktasının (D) ötesinde bulunmalıdır. Diğer bir ifadeyle, cari vergi oranı T^* oranından daha yüksek olmalıdır. Vergi oranını D noktasından daha düşük bir noktaya indirilğinde vergi gelirleri artmayacak, aksine azalacaktır. Oysa, vergi oranı D noktasının ötesinde, örneğin E noktasında ise, bu oranın D noktasına indirilmesi halinde vergi geliri artacaktır.

Şekil: 2

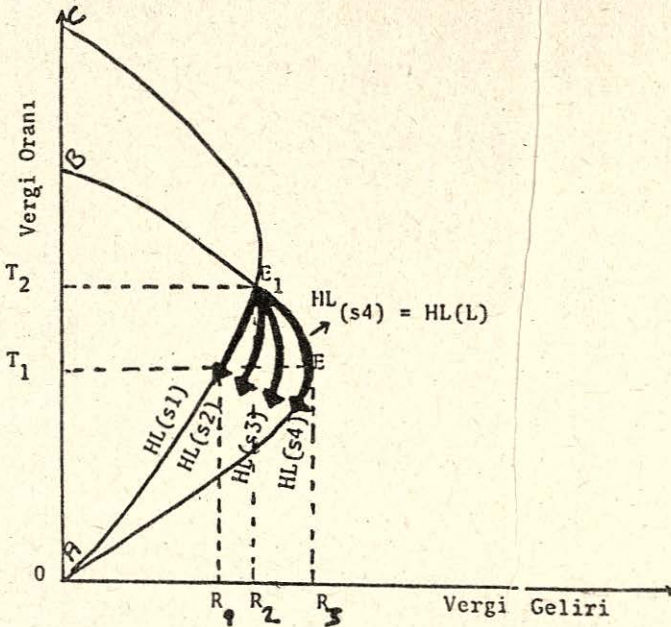
Haldun-Laffer Etkisinin Belirsizlikleri

- 1 Miller ve Struthers (1979), 115-117. Bu yazarlar da çalışmalarında vergi oranları ve vergi gelirleri ilişkisine dayalı olarak elde edilen eğriyi "Laffer eğrisi" olarak adlandırmışlardır. Daha önce de belirtildiği üzere bu çalışmada sözkonusu eğri Haldun-Laffer eğrisi olarak adlandırılmıştır. Çalışmamızda bir ahenk sağlanması açısından tüm açıklamalar Haldun-Laffer eğrisi ve "Haldun-Laffer etkisi" şeklinde sürdürülmektedir.

Laffer etkisinin gerçekleşebilmesi için ikinci koşul ise vergi indiriminin çok fazla olmamasıdır. Örneğin, E noktasından C noktasına (veya B noktasına) kayılması halinde vergi gelirleri artmayacak, aksine azalacaktır. Hiç kimse eğrinin şeklini ya da maksimum vergi geliri noktasının konumunu bilmediğinden vergi oranlarını uygun bir şekilde azaltmak kolay olmayacaktır.

C. Zaman Boyutu, Beklentiler ve Yüksek Vergi Çıkınazı

Önemle belirtmek gerekir ki, yukarıdaki açıklamalarımızda zaman boyutu ve vergi yükümlülerinin vergi oranları konusundaki beklentileri analize dahil edilmemiştir. 1980 başlarında, Arthur Laffer'le başlayıp sürüp giden Haldun-Laffer Etkisi tartışmalarına, James M. Buchanan ve Dwight Lee yeni bir boyut kazandırdılar. Buchanan ve Lee birlikte yayınladıkları çalışmalarında HL etkisinin uzun dönem ve kısa dönem sonuçlarını incelemişlerdir. Analizlerinde aynı zamanda yükümlülerin ve politik karar vericilerin beklentileri üzerinde duran Buchanan ve Lee modelini aşağıdaki grafik yardımıyla incelemeye çalışalım: (Bkz: Buchanan ve Lee, 1962a; Ayrıca bkz: Buchanan ve Lee, 1982b).

Şekil: 3

*Buchanan-Lee Modeli: Kısa-Dönem ve Uzun Dönem
HL Eğrileri*

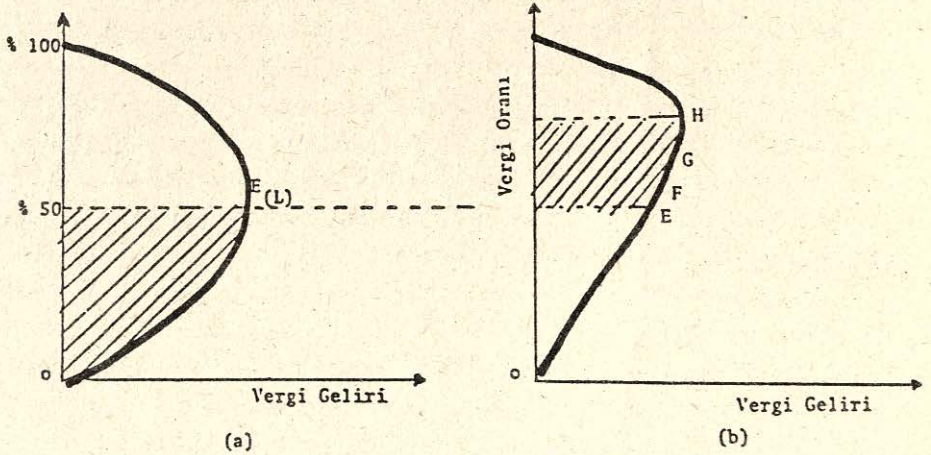
Şekil 3'de kısa-dönem ve uzun-dönem HL eğrileri birlikte gösterilmiştir. Uzun dönem, vergi oranlarındaki değişiklikler karşısında yükümlülerin bu değişikliğe adaptasyonu için yeterli süreyi ifade etmektedir. Buna göre uzun-dönem HL eğrisi, şekilde $HL_{(L)}$ (AB eğrisi) olarak gösterilmiştir. Tam adaptasyon için gerekli süre uzun-dönem HL eğrisinin şeklini belirlemektedir. Bu süre içerisinde, yükümlülerin kısa-dönem denge analizlerini yapmak mümkündür. Şekilde kısa-dönem HL eğrileri $HL_{(S)}$; (AC eğrileri) olarak gösterilmiştir. Örneğin, birinci dönemde kısa-dönem Haldun-Laffer eğrisi $HL_{(S1)}$; ikinci dönemde ise $HL_{(S2)}$ vb. olarak gösterilmiştir. Şekilden de anlaşılacağı üzere, uzun-dönemde maksimum vergi gelirini sağlayacak vergi oranı T_1 dir. Diğer bir ifadeyle E vergi yükümlüleri için bir tam-adaptasyon denge noktasını teşkil etmektedir. Bu açıklamalar ışığında, HL eğrisinin kısa-dönem ve uzun-dönem yapılarının farklı olduğunu, bu eğrilerin yapısının yükümlülerin beklentilerine göre belirleneceğini söyleyebiliriz. Buchanan ve Lee modelinin birinci önemli açıklaması şudur; Kısa dönemde, vergi oranlarının indirilmesi HL etkisi göstermez. Açık bir ifadeyle, vergi indirimi ancak uzun dönemde görece fiyatları etkiler ve sonuç olarak toplam piyasa üretimini ve vergi gelirini artırır. Kısa dönemde, yükümlülerin vergi oranının tekrar değişip değişmeyeceğine ilişkin kuşku, onların ekonomik kararlarını olumsuz olarak etkiler (Buchanan ve Lee, 1982a; 291-292). Şekil üzerinde açıklamak gerekirse; Vergi oranının T_2 den T_1 'e indirilmesi kısa dönemde vergi gelirini R_2 den R_1 e indirir. Aksine, uzun dönemde, bu vergi indirimi vergi gelirlerini R_2 - R_3 kadar artırır.

Bir diğer önemli nokta ise şudur: Buraya kadar, yükümlülerin kararları ve adaptasyon için gerek duydukları zaman boyutu üzerinde durulmuş, ancak vergi oranlarını saptayan politik-karar vericilerin davranışları analize dahil edilmemiştir. Şimdi, politikacı davranış modelini de analizimize dahil etmeye çalışalım. Şekilde, daha önce uzun dönem denge noktasını temsil ettiğini ifade ettiğimiz E noktasının aynı zamanda vergi yükümlüleri ve politikacılar için "ideal" bir denge noktası olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak, politikacıların, bu uzun-dönem denge yerine kısa-dönem dengeyi tercih ettikleri gözlenen bir durumdur. Buchanan ve Lee'ye göre bu olgunun temelinde politikacıların "özel çıkar" motifleri yatmaktadır. Açık bir ifadeyle, politikacılar, çoğunlukla yeniden seçilebilmek amacıyla kamu harcamalarını artırmak eğilimindedirler. Kamu harcamalarının aşırı büyümesi, vergi oranını da optimumdan saptırmaktadır. Zira, artan bütçe açıklarının finansmanı için, vergi oranlarının da artırılması bir zorunluluk olmaktadır. Şekle göre, kısa-dönemde bütçe

açıklarının finansmanı zorunluluğu, politikacıların vergi oranlarını T_1 den T_2 ye artırmalarına neden olur. Öte yandan, bu noktada politikacılar, vergi indiriminin, vergi gelirlerini artıracaklarını zamanla anlayabilirler. Bu açık paradoksu, James M. Buchanan "Yüksek Vergi Çıkmazı" (High Tax Trap) olarak adlandırmaktadır (Brennan ve Buchanan, 1985; 84 vd.).

D. Gutmann Yorumu

A. Laffer'in vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi geometrik olarak açıklamasından sonra, bir başka Amerikalı iktisatçı P. Gutmann, HL eğrisi üzerinde değişik bir tartışmayı başlatmıştır. Gutmann, bir yönden Laffer'in çizmiş olduğu basit şeklin yapısını kritik etmiş ve vergi gelirlerinin % 50'den daha yüksek bir oranda maksimize edileceğini ifade etmiştir. Gutmann çalışmasında, çizmiş olduğu eğriye "Gutmann Eğrisi" adını vermiş ve "Laffer Eğrisi" ile bir karşılaştırmasını yapmaya çalışmıştır (Gutmann, 1979; 64-66). Aşağıdaki şekilde Laffer Eğrisi ve Gutmann eğrisi ayrı ayrı gösterilmiştir.

Şekil: 4

Laffer ve Gutmann Geometrik Yorumları

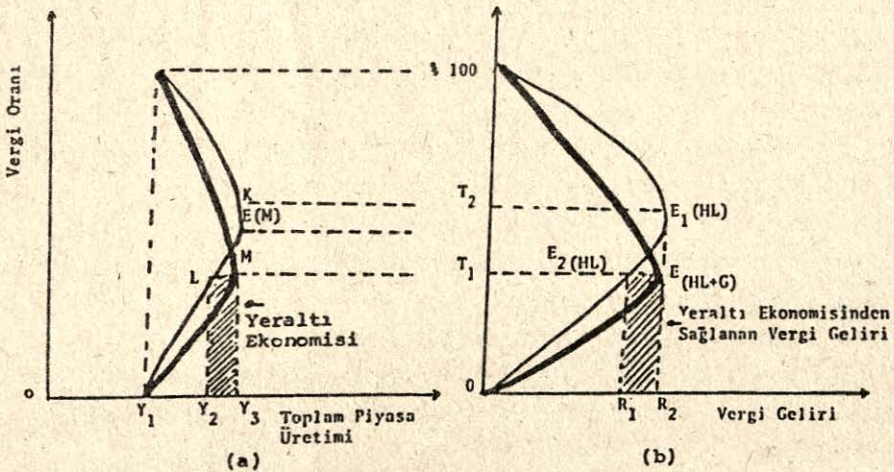
Şekil: 4 (a) da Arthur Laffer'in vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiye dair geometrik yorumlaması yer almıştır. Laffer eğrisi üzerinde - bu çalışmada HL eğrisi olarak adlandırılmıştır - vergi gelirleri % 50 oranında bir maksimuma ulaşmaktadır. Gutmann geometrik yorumunda ise Şekil: 4 (b) maksimuma % 50'nin üzerinde bir noktada ulaşmaktadır. Gutmann'a göre buna politikacılar neden olmaktadır. Gutmann da Buchanan ve Lee modelinde

de açıklandığı üzere politikacıların artan kamu harcamalarının sonucu olarak vergi oranlarını yükseltmek zorunda kaldıklarını öne sürmektedir.

Gutmann'ın üzerinde durmuş olduğu diğer bir husus ise şudur; Gutmann eğrisi üzerindeki maksimum vergi geliri noktasının (H noktası) aşağısında bir noktada dahi vergi indirimi vergi gelirlerini artırabilir. Laffer modelinde, vergi indiriminin, vergi gelirini artıracak bir etki gösterebilmesi için mutlaka maksimum vergi geliri sağlayacak noktanın üzerinde bulunmak gereklidir. Gutmann'a göre, vergi indirimleri neticesinde bazı ekonomik faaliyetler yasal olarak yürütülmeye başlanır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmı yeraltı ekonomisinden, görünür piyasa ekonomisine kayar. Bu durumda toplam piyasa üretim hacmi genişler ve netice olarak, toplam vergi gelirlerinin miktarı artmış olur. Aşağıda bir adım daha ileri giderek, Laffer ve Gutmann modellerini birlikte yorumlamaya çalışacağız.

E. HL Etkisi ve Gutmann Etkisi

Önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi HL etkisi, vergi indirimleri sonucunda görece fiyatların pozitif yönde etkileneceğinden hareket ederek, sonuçta ekonomide toplam piyasa üretiminin ve vergi gelirlerinin artacağını açıklamaktadır. Gutmann etkisi ise vergi indirimleri sonucunda bazı ekonomik faaliyetlerin yeraltı ekonomisinden (underground economy), piyasa ekonomisine kayacağını, önceki vergi oranı, HL eğrisinin negatif etki gösteren bölgesinde olsa dahi, vergi gelirlerinin artacağını açıklamaktadır. Bu iki eğriyi şu grafik ile birlikte değerlendirmeye çalışalım (Şekil: 5).

Şekil: 5

HL Etkisi ve Gutmann Etkisinin Birlikte Analizi

Şekil: 5 (a) da vergi oranları ile toplam piyasa üretimi; Şekil: 5 (b) de ise vergi oranları ile vergi gelirleri analiz edilmektedir. Başlangıçta, vergi oranının T_2 olduğunu kabul edelim. Bu durumda, toplam piyasa üretimi Y_3 düzeyindedir. Aynı vergi oranı, devlete R_2 düzeyinde gelir sağlayacaktır. Ayrıca, T_2 oranı, maksimum vergi geliri sağlayan bir vergi oranı olarak kabul edilebilir. Vergi oranının T_2 den T_1 e indirildiğini varsaydığımızda toplam piyasa üretimi Y_2 'ye; toplam vergi gelirleri de R_1 'e inecektir. Bu açıkladıklarımız HL etkisinin genel sonuçlarıdır. Şimdi, Gutmann modelini analizimize dahil ederek, HL etkisi ile Gutmann etkisi birleştirildiğinde neticenin ne olabileceğini düşünelim. Gutmann'a göre, T_2 vergi oranında bazı ekonomik faaliyetler yeraltı ekonomisinde yürütülmektedir. Vergi oranı T_2 oranından T_1 oranına indirildiğinde, piyasa ekonomisindeki vergiye tabi üretim hacmi genişleyecektir. Zira, yeraltı ekonomisinde faaliyette bulunmanın alternatif yararı vergi yükümlüleri için sifıra doğru inmiş olur. Şekilde, T_1 vergi oranında bu etki dolayısıyla toplam piyasa üretimi Y_2 den Y_3 e kaymıştır. Diğer bir ifadeyle denge noktası L'den (ince olarak çizilen toplam piyasa üretimi eğrisi üzerinde) M ye (kalın olarak çizilen eğri üzerinde) kaymaktadır. Öte yandan, T_1 vergi oranında, devlet R_1 kadar vergi geliri elde etmektedir. Ancak, toplam piyasa üretiminin Y_2 den Y_3 'e kaymasının açık bir sonucu olarak vergi geliri de R_1 den R_2 ye kaymaktadır. Şekilde açıkça anlaşıldığı üzere Gutmann etkisi dikkate alındığında piyasa ekonomisi faaliyetlerinde $Y_2 L M Y_3$ alanı kadar bir genişleme olmaktadır. Bu sonuç vergi gelirlerini de $R_1 E_2 E R_2$ alanı kadar artırmaktadır.

Bu açıklamalara dayalı olarak HL etkisinin esasen bazı hipotezlere dayalı olduğunu ve önemli ölçüde belirsizlikler içerdiğini söyleyebiliriz. Hipotezin doğru olarak değerlendirilmesi için başlıca şu faktörler önem taşımaktadır.

1. Zaman Boyutu: "Vergi indirimlerinin arz-yönlü değişkenleri uyararak vergi gelirlerini artıracaklarını savunanlar zimnen bir uzun dönem perspektifini ele alıyorlar demektir." (Buchanan ve Lee, 1982(b); 818).

2. Vergi yükümlülerinin beklentileri: "Vergi yükümlüleri devleti kısa dönem gelir maksimize eden bir birim olarak ele aldıkları sürece, vergi oranlarındaki indirimin devamlılığına inanmayacaklardır." (Buchanan ve Lee, 1982 (b); 819). Vergi yükümlülerinin, vergi oranlarının devamlılığı konusundaki beklentileri HL etkisini doğru olarak değerlendirebilmek için önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada arz-yönlü iktisadın teorik temelleri incelenmiştir. Vergi indirimlerinin toplam piyasa üretimi ve toplam vergi gelirleri üzerindeki etkileri konusunda pek çok amprik çalışma yapılmış, bu arada bazı iktisatçıların katkıları ile arz-yönlü iktisadın iddialarını değerlendirmeye yarayacak bazı tarihsel bulgular elde edilmiştir. Özellikle, ABD'nde tarihsel bulgular gerçekten ilgi çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. 1920'lerdeki Mellon vergi indirimleri ile 1960'lardaki Kennedy vergi indirimleri ve son olarak da Reagan vergi indirimlerinin genel sonuçları değerlendirildiğinde, arz-yönlü iktisadın 1980 başlarında ifade edildiği şekilde bir "Voodoo Economics" (Büyü Ekonomisi) olmadığını ortaya koymaktadır. Arz-yönlü vergi politikasını en kapsamlı bir şekilde uygulayan ABD'nde, 1980 sonrasında ekonomik alanda pek çok olumlu gelişmeler elde edilmiştir. ABD'ndeki büyüme hızı, tasarruf ve yatırım rasyolarındaki değişme, toplam vergi gelirleri trendi, enflasyon ve işsizlik rakamları vb. bu hususta açık değerlendirmeler imkan tanımaktadır. Ancak, ABD ekonomisinde 1980 sonrasında artan bütçe açıkları dolayısıyla, arz-yönlü vergi politikası geniş eleştirilere uğratılmıştır. Bununla birlikte, arz-yönlü vergi politikasını savunanlar esasen bütçe açıklarının tamamen vergi indirimlerinin bir sonucu olmadığını, esas sorunun kamu harcamalarının azaltılmaması olduğunu iddia etmektedirler. ABD'nde 1980 sonrasında kademeli olarak gelir vergisi oranları indirilmiş, buna karşın kamu harcamaları öngörülen şekilde azaltılmamıştır. Bu durum sonuçta bütçe açıklarının artmasının nedenlerinden birisi olmuştur.

Arz-yönlü iktisadın ABD'ndeki başarısına ilişkin tarihsel bulgular yanısıra akademisyenlerce bu teoriyi destekleyen çeşitli amprik çalışmaların ortaya konulması bu politikanın pek çok ülkede ilgi çekmesine neden olmuştur. Önemle belirtelim ki 1980 sonrasında ABD dışında; İngiltere, Batı Almanya, Japonya ve diğer bazı gelişmiş ülkelerde vergi indirimleri politikasına ağırlık verilmiştir. Gelişmiş ülkeler yanısıra gelişmekte olan ülke hükümetleri de bazı uluslararası mamli kurumların etkisiyle vergi indirimleri politikasını cazip bulmuşlar ve bu konuda uygulamalar yapmışlardır. Burada şu önemli soru gündeme gelmektedir. Arz-yönlü vergi politikası, gelişmekte olan ülkeler açısından ne derece uygunluk arz etmektedir. Ekonomik kalkınmanın finansmanında, geniş ölçüde vergilere bağımlı bulunan gelişmekte olan ülkelerde vergi indirimleri politikası uygulanması halinde sonuçta bundan vergi gelirleri ne derece pozitif olarak etkilenecektir?

Arz-yönlü vergi politikasını savunanlar gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde vergi indirimlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğuracağını iddia etmektedirler. Bu iktisatçılara göre ekonomik büyümenin hızlanması ile birlikte vergileme kapasitesi de genişleyecek ve böylece sonuçta toplam vergi gelirleri artacaktır. Arz-yönlü vergi politikasını savunanlar, vergi tarifesinin yapısının büyük önem taşıdığını, dik artan oranlı bir tarifenin mümkün olduğunca ılımlı bir artan oranlılığa ve hatta tamamen düz oranlılığa dönüştürülmesini önermektedirler.

Bu çalışmanın genel sonucu olarak şu ifadeyi savunmak mümkün görünmektedir. Arz-yönlü iktisadın temel iddiaları pek çok teorik ve amprik çalışmaların sonuçları ve tarihsel bulgular ile güç kazanmıştır. Ancak, vergi indirimleri yoluyla olumlu ekonomik sonuçlar elde edebilmek için Buchanan ve Lee'nin üzerinde önemle durduğu şu iki hususu dikkate almak gereklidir.

1. Arz-yönlü iktisat uzun dönemi esas alan makro iktisat politikasıdır. Kısa dönemde, vergi indirimleri yoluyla toplam piyasa üretimi ve toplam vergi gelirlerinin artmasını beklemek doğru bir yaklaşım değildir.

2. Vergi oranlarının belirli bir süre değişmeyeceği konusunda vergei yükümlülerini ikna etmek gereklidir. Vergi oranlarının değiştirilmesi basit bir şekilde parlamentonun tasarrufu altında olduğu sürece vergi yükümlülerinin gelecek üzerinde olumsuz beklentileri var olacaktır. Kanımızca, 1980 sonrasında talep-yönlü iktisada alternatif olarak gündeme getirilen arz-yönlü iktisat teorisinin, iktisadi sorunlara olan teşhisi yanlış değildir. Düşük vergi oranlarının görece fiyatları pozitif olarak etkileyeceği ve bunun sonucunda toplam piyasa üretimini ve dolayısıyla toplam vergi gelirlerini artıracığı savı yukarıda da belirtildiği üzere, mevcut tarihsel bulgular ve amprik çalışmalar ışığında güç kazanmıştır.

Kanımızca Ekonomik Anayasa içerisinde iyi düzenlenmiş bir Vergi Anayasası, arz-yönlü vergi politikasının temel görüşlerini doğrulayacak sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Düşük vergi uygulaması yanısıra gelecekte vergi oranlarının belirli bir süre değişmez olduğu güvencesine sahip vergi yükümlüleri cari tüketim ve gelecek tüketim üzerindeki tercihlerini en iyi bir şekilde yapmaya çalışacaklardır. Bu şekilde bir Vergi Anayasası yeraltı ekonomisinin boyutlarını azaltarak devletin vergi gelirlerini artıracaktır.

Önemle belirtelim ki; son yirmi yıl içerisinde iktisatçıların ilgisi giderek "Anayasal Reform"a doğru kaymaktadır. ABD'nde Kamu Tercih Teorisi'ni geliştiren bazı iktisatçılar "Anayasal İktisat" adını verdikleri yeni bir araştırma disiplini içerisinde ekonomik sorunların esasen ekonomik "kural"

ve "kurum"ların anayasal bir çerçevede düzenlenmesiyle çözümleneceği görüşünü savunmaktadır. Özellikle kamu tercihi teorisinin gelişmesine - ve bu arada arz-yönlü iktisadın gelişmesine - önemli katkılarda bulunması nedeniyle 1986'da Nobel Ekonomi Ödülünü kazanan James M. Buchanan devletin vergileme yetkisine ilişkin temel hükümler dışında, vergileme yetkisini sınırlayacak kural'ların da anayasada yer alması gerektiğini savunmaktadır. Buchanan vergilemeye ilişkin kural ve düzenlemelerin bir "Vergi Anayasası" içerisinde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buchanan Vergi Anayasası'nı şu şekilde tanımlamaktadır;

"...(V)ergi sistemi ancak "anayasal perspektif" içerisinde anlamlı bir şekilde tartışılabilir. Bu ifadeyle, vergilemenin temel yapısı ve vergi yükünün kişiler arasında dağılımı konularının mevcut bir "mali" veya "vergi anayasası" çerçevesi içerisinde ele alınması gerektiğini kasetmekteyim. Vergi anayasası, bireylerin vergi oranlarındaki değişikliklere uygun bir şekilde adapte olabilecekleri ve uzun dönemi esas alan yarı-sürekli kural veya düzenlemeleri ifade etmektedir... "iyi" bir vergi sistemi, ancak anayasal perspektife dayalıdır" (Buchanan, 1978; 105).

Buchanan, 3 veya 4 yılı esas alan bir "yan-sürekli vergi anayasasında" özellikle devletin hangi kaynaklar üzerinden vergi alacağı, uygulanacak vergi oranlarının maksimum sınırları, vergi yükünün ve kamu harcamalarının GSYİH'nın belirli bir yüzdesini geçemeyeceği, kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında bir denkleğin mevcut olacağı, bu denk bütçe ilkesinden hangi özel durumlarda - savaş, kriz vb. - vazgeçileceği vb. hususların açık olarak saptanmasını önermektedir.

Sonuç olarak, arz-yönlü iktisadın temel önerilerinin bir anayasal perspektife dayalı olarak ele alınması gerektiğini belirtmekte yarar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktan, Coşkun Can; "Arz-Yönlü Vergi Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1989.

—————: "Talep-yönlü iktisat ve 1970'li Yılların İktisadi Sorunları", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart-1991.

"ANALYZING Supply Side Economics: A Symposium", Thomas Hailstones (Ed). Viewpoints on Supply Side Economics, Virginia: Reston Publishing Comp. Inc. A Prentice-Hall Comp. 1982.

- Bartlett, Bruce;** Reaganomics, Supply Side Economics in Action. Connecticut: Arlington House Pub., 1981.
- Blinder, Alan S.;** "Thoughts on the Laffer Curve" L.H. Meyer (ed), The Supply-side effects of Economic Policy, Kluwer Nijhoff Publ. Boston: 1981 81-101.
- Brennan, Geoffrey ve James M. Buchanan;** The Reason of Rules-Constitutional Political Economy, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Buchanan, James M.;** "Tax Reform in Constitutional Perspective" Goran Skogh (Ed), Law and Economics, Report From A Symposium in Sweden, Lund: Fureningen 1978, s. 103-20.
- Buchanan, James M. ve Dwight Lee;** "Tax Rates and Tax Revenues in Political Equilibrium: Some Simple Analytics", Economic Inquiry, vol. 20, No 3, July-1982 (b), s. 344-354.
- _____ ; "Politics, Time and the Laffer Curve", Journal of Political Economy, vol 90, August-1982 (c).
- Cowen, Tyler;** "Say's Law and Keynesian Economics" in: Richard H. Fink (Ed.) Supply-Side Economics: A Critical Appraisal, Frederick, Maryland, Alethia Books, 1982, s. 160-84.
- Dupuit, Jules;** "On the Measurement of the Utility of Public Works". Kenneth Arrow ve Tibor Scitovsky (Ed). Readings in Welfare Economics, Homewood, Illinois-Richard D. Irwin, Inc. 1969.
- Evans Michael K.;** The Truth About Supply-Side Economics, New York: Basic Books Inc, 1983.
- Fullerton, Don;** "On the Possibility of An Inverse Relationship Between Tax Rates and Government Revenues", Journal of Public Economics, Vol 19, No 1, (October-1982).
- Gutmann, Peter;** "Tax and Supply of National Output", Financial Analyst Journal, (November-December- 1979) pp. 64-66.
- Hume, David;** Writings on Economics E. Retwein (Ed), Madison: University of Wisconsin Press, 1955.
- Keleher, Robert E.;** "Supply-Side Tax Policy. Reviewing the Evidence", Thomas Hailstones (Ed.), Viewpoints on Supply-Side Economics, Reston-Reston Publ. Comp. 1982.
- Keleher, Robert ve William P. Orzechowski;** "Supply-Side Fiscal Policy: An Historical Analysis of A Rejuvenated Idea", Richard Fink (Ed), Supply-Side Economics and Critical Appraisal, Maryland: Alethia Books, 1982.

- Khaldun, Ibn;** The Muqaddimah - An Introduction to the History-5th Ed. N.J. Dawood (Ed) ve P. Rosenthal (Trans.), Princeton University Press, 1981.
- McCulloch, John R.;** A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding System, D.P.O'Brein (Ed), London: R.R. Clarck Ltd. 1975.
- Miller, Preston ve Allen Struthers;** "The Uncertainties of the Laffer Effect", In: Thomas Hailstones (Ed.) Viewpoint on Supply Side Economics, Virginia: Reston Publishing Company Inc. 1982, s. 15-117.
- Roberts, P.C.;** "The Supply-Side Revolution-An Insider's Account of Policy Making in Washington" Cambridge. Massachusetts, Harvard University Press, 1984.
- Smith, Adam;** An Inquiry Into the Nature and Cause of the Wealth of Nations, E. Cannan (Ed), Chicago: University of Chicago Press, 1976.